

Bagi Zoltán Péter

Adolf von Schwarzenberg „villámhadjárata” 1598 júliusának végén és augusztusának elején¹

„Svarczenburg Adólf, és Pálffi Miklós, Tatát meg szállák, és azt harmad napra erővel meg vénék, Kiből a' Béget elevenen el fogák. Ezen meg rettenének a' Szomszéd Végbeli Törökök, és Gesztest, Csókaköt, Palotát, Beszprémet . Vásonköt, és Tihamot pusztán hagyák, Kikben az Urak ismét népet hagyának.”² Gersei Pethő Gergely 1729-ben Kassán megjelent krónikája ilyen röviden foglalta össze Adolf von Schwarzenberg 1598. július végi-augusztus eleji hadműveletét. Hozzá hasonlóan más egykorú magyar, német vagy olasz történet- és memoárirók sem pazaroltak erre több tintát.³ Holott a későbbi események tükrében ez a hadjárat igen nagy jelentőséggel bírt.

A tizenöt éves háború történetében az 1597. év a Habsburg Monarchia szempontjából nem számított a legsikeresebbek közé. Bár rövid ostrom után a keresztény seregek visszafoglalták Pápát (augusztus 13-20.) és a Szaturdzsi Mehmed ötödvezér, szerdár által vezetett oszmán főszereg felső-magyarországi (nem túl nagy elánnal végrehajtott) betörési kísérletét a vác-
verőcei csatározásokban november elején (november 2-9.) sikeresen megakadályozták, ám a Bécs védelme szempontjából stratégiai fontosságú győri vár majd egy hónapos (szeptember 9-
október 3.) vívása kudarccal végződött. Ráadásul a május végén (május 22-23.) egy petárdás támadással elfoglalt Tata sem maradt sokáig II. Rudolf kezén, hiszen már októberben (október 8-13.) újra a szultáni csapatok birtokába került.⁴ Az uralkodó a felemás eredményeket látva a következő hadjárat szempontjából igen nagy horderejű döntésre szánta el magát. Az 1597-ben az immáron végvidékké vált Bécs védelmének megszervezésére és kiépítésére rendelt Adolf

¹ Tanulmányom a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Ügyszám: BO/00010/14/2

² *Gersei Pethő Gergely*: Rövid magyar kronika...Kassa, 1729. 145.

³ Illésházy István nádor följegyzései 1592–1603. Közli: Kazinczy Gábor. Pest, 1863. 56-57.; *Benda Kálmán*: Giovanni Marco Isolano gróf ezredes feljegyzése a magyarországi török háborúról 1594–1602. *Hadtörténelmi Közlemények* 30 (1983: 4. sz.) 651–681. 665.; *Ortelius, Hyeronimus Augustinus*: Chronologia oder Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen in Ungarn auch in Siebenburgen von 1395. Nürnberg, 1602. Reprint: Győr, 2002. 151v-152v.; Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája. Tállyai Pál XVII. századi fordításában. Budapest, 2009. 312.

⁴ *Tóth Sándor László*: A vác-verőcei csata. (1597. november 2–9.) *Hadtörténelmi Közlemények* 102 (1989: 1. sz.) 14–42.; *Pálffy Géza*: A pápai vár felszabadításának négyszáz éves emlékezete 1597–1997. A bevezető tanulmányt írta és az okmánytárat összeállította Pálffy Géza. Szerk. Hermann István. Pápa, 1997.; *Tóth Sándor László*: A tatai vár és ostromainak szerepe a 15 éves háborúban. In: *Annales Tataienses* I. 1998. 19–44. 32-33.; *Tóth Sándor László*: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000. 265-280.

von Schwarzenberget újra a magyarországi hadszíntérre rendelte.⁵ A még 1595-ben a magyarországi hadszíntérre érkezett hadvezér rögtön „munkához is látott.” A rendelkezésére álló francia, lotaringiai, vallon, német és magyar katonasággal 1598. március 28-ról 29-re virradó éjjel két, a bécsi hadiszertárból magukkal hozott petárda segítségével berobbantották Győr Fehérvári-kapuját, majd a várba benyomulva a meglepett őrséget részben levágták, részben fogságba ejtették.⁶

A stratégiai fontosságú erősség megszervezésével azonban nem csupán Bécs védelmét sikerült újra garantálni, hanem egyben egy Buda elleni támadásra is lehetőség nyílt. A Duna-völgye és a hódoltság fővára az Udvari Haditanács szemében abszolút stratégiai primátussal bírt, hiszen utóbbi elfoglalásában látták a háború sikeres befejezésének zálogát.⁷ Buda visszafoglalása az Erdélyi Fejedelemség szempontjából is kulcskérdésnek számított. Az 1594 májusában (1594. május 12-31.) Tordára összehívott erdélyi rendi gyűlésen az úgynevezett „törökös párt” vezetője, Kendi Sándor azonban a következőt indítványozta: „Addig a meddig Budát a keresztyének fegyverei nem foglalják vissza, tartsák titokban, hogy a töröktől el akarnak szakadni.”⁸ Tehát egy sikeres hadjáratról tette volna függővé egy a vazallus állam nézőpontjából döntő politikai lépés megtételét, azaz az elszakadást az Oszmán Birodalomtól.

Budát azonban a nyugat felől érkező támadással szemben Esztergom és Székesfehérvár védelmezte. Az Udvari Haditanács mindkettő elfoglalására kísérletet tett. Esztergomot a

⁵ Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Haus-, Hof-, Staatsarchiv (HHStA) Mainzer Erzkanzler Archiv Reichstagsakten Fasc. 95.a Fol. 84r-v.; ÖStA Kriegsarchiv (KA) Bestellungen (Best.) 520/1597.; Die Wiener Stadtguardia. (1531-1741). Nach Originalquellen bearb.: *Alois Veltzé*. In: Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien. 36-37 (1902) 1-213. 181.; *Schwarzenberg, Karl Fürst zu*: Geschichte der reichsständischen Hauses Schwarzenberg. (Veröffentlichungen der Gesellschaft für Fränkische Geschichte. Reihe IX. Darstellungen aus der fränkischen Geschichte Bd. 16. ; Bibliothek familiengeschichtlicher Arbeiten XXX.) Neustadt an der Aisch, 1963. 105.; *Hummelberger, Walter-Peball, Kurt*: Die Festungen Wiens. Wien, 1974. 34-42.; *Pálffy Géza-Perger, Richard*: A magyarországi török háborúk résztvevőinek síremléke Bécsben (16-17. század). Fons 5 (1998: 2. sz.) 207-264. 245-246.

⁶ ÖStA HHStA Hungarica (H) Allgemeine Akten (AA) Fasc. 131. No. 23. Fol. 147r-150r.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 131. No. 28. Fol. 4r-5v.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 131. No. 28. Fol. 30r-35v.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 131. No. 25. Fol. 86r-88r.; Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB) Codex (Cod.) 8971. Fol.: 152r., 180r-196v.; *Harvani (Horváth) Mihály*: Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. III. kötet (1553-1608) Pest, 1859. 91., 192-194.; *Kozics László*: Győr vár 1594-től 1598-ig. Hadtörténelmi Közlemények 4 (1891) 489-508, 683-702. 695-702.; *Jedlicska Pál*: Adatok Erdődy báró Pálffy Miklós a győri hősnek életrajza és korához 1552-1600. Eger, 1897. 694.; *Mohl Antal*: Győr eleste és visszavétele 1594-1598. Győr, 1913. 49-64.; *Barcza Leander*: Hivatalos jelentés Győr 1598-i visszafoglalásának részleteiről. Győri Szemle 3 (1932) 54-56.; *Lengyel Alfréd*: Győr eleste és visszavétele a valóság tükrében. Hadtörténelmi Közlemények 6 (1959: 2. sz.) 167-221. 214-221.; *Veress D. Csaba*: A győri vár. Budapest, 1993. 95.; *Pálffy Géza*: A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526-1598. Győr, 1999. 221-222.; *Tóth S. L.*: A mezőkeresztesi csata i. m. 282-286.; *Ortelius, H. A.*: Chronologia i. m. 143v-146r.; Istvánffy i. m. 292-297.

⁷ *Bagi Zoltán Péter*: Császári-királyi hadi-berendezkedési terv 1595-ből. In: Csombor Erzsébet (szerk.) Évkönyv 2010. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára. 19. Esztergom, 2010. pp. 53-78.

⁸ *Bethlen Farkas*: Erdély története. III. kötet. Báthory István trónra lépésétől Báthory Zsigmond uralkodásáig. (1571-1594) Budapest, 2004. 302.

második ostrom után, 1595. szeptember 2-án adta át oszmán őrské. ⁹ A Székesfehérvár elleni első – reflexszerű – támadásra pedig 1593 őszén (1593. október 31-november 1.) került sor, amikor a Ferdinánd von Hardegg győri végvidéki főkapitány vezette végvári és vármegyei katonaság az időjárási körülményeket (köd) kihasználva próbálta elfoglalni a Beslia és az Ingovány nevű külvárosokat, sikertelenül. ¹⁰

A következő akcióra azonban 1598 tavaszig kellett várni. Három, a *Fuggerzeitung*ban található májusi híradásban azt olvashatjuk, hogy Schwarzenberg hozzávetőlegesen 10 000 lovassal és gyalogossal Székesfehérvárra akart támadni. Katonáival május 12-én korán reggel ért oda, ám az őrség észrevette őket. Heves összecsapás vette kezdetét, amelyben a császári-királyi csapatok az oszmán katonaságot a hídig visszaüldözték, és majdnem betörték a külvárosba is. A menekültek annyira összetorlódtak, hogy sokan közülük a hídról a vizesárokba estek és ott pusztultak. Schwarzenberg azonban ennek ellenére sem vállalkozhatott az ostromra, mivel a meglepetés elmaradt, valamint az ostromhoz nem volt sem megfelelő serege, sem tüzérsége, így a másnapi újabb felderítőszemle után elvonult. ¹¹

A németalföldi és francia vallásháborúk harctereit megjárt német hadvezér tehát várakozni kényszerült, nem is kevés időt, néhány hónapot, hogy az azévi hadműveletek folytatásához a felfogadott katonaság legalább egy része rendelkezésére álljon. Ám addig sem tétlenkedett, hiszen egy újabb támadás tervét dolgozta ki. Prágából már június 8-i dátummal az a hír érkezett, hogy Schwarzenberg a következő napon Bécsből a Csallóközbe utazik megszemlélni az újonnan felfogadott katonaságot. Ezt követően pedig újra visszatér Komáromba, hogy ott mindenféle tüzszerszámokat előkészíttessen. A levélírónak arról is tudomása volt, hogy Schwarzenberg egy fontos és veszélyes hadjáratot tervez, ám a levél keltének a pillanatában mindössze 7000 katona állt ehhez rendelkezésre, valamint Pálffy 6000 magyar lovasa és gyalogosa. ¹²

⁹ *Bagi Zoltán*: Esztergom 1595-ös visszavétele a napi jelentések tükrében. *Documenta Historica* 37. Szeged, 1998.; *Bagi Zoltán*: Esztergom 1595-ös ostroma. *Aetas* 14 (1999: 4.sz.) 59–65.; *Bagi Zoltán*: Az 1595-ben Esztergom ostromára rendelt császári hadsereg szervezete és felépítése. *Hadtörténelmi Közlemények* 113 (2001: 2-3. sz.) 391-444.; *Tóth Sándor László*: Esztergom 1594. évi sikertelen ostroma. In: *A végvári dicsőség nyomában. Tanulmányok Balassi Bálintról és koráról*. Szerk.: Kiss Gábor Ferenc és Kruppa Tamás. Szeged 2004. 7–25.

¹⁰ ÖStA HHStA H AA Fasc. 125. Fol. 103r-104r.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 125. Fol. 111v-112r.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 125. Fol. 117v-118r.; *Tóth S. L.*: A mezőkeresztesi csata i. m. 141.

¹¹ ÖNB Cod. 8971. Fol. 276v., 281r., 283r.

¹² ÖNB Cod. 8971. Fol. 347v-348r.

Egy héttel később Bécsből újra azt jelentették, hogy a német és a magyar hadvezér négy vagy öt napon belül egy jelentős vár ostromára indítja el katonáit.¹³ A hadjárat azonban nem indult meg egyelőre, ám a császár és a tartományi rendek által kiállított lovasság és gyalogság lassan gyülekezni kezdett a magyarországi hadszíntéren. Érdeemes itt két rövid kitérőt tennünk és egyrészt bemutatni, milyen és mekkora létszámú katonaság vett részt Schwarzenberg július végi és augusztus eleji hadműveletében. Még a múlt évi hadjárat után a Magyar Királyságban vonult téli szállásra Hans Reinhard von Schönberg vallon és George Bayer de Boppard francia-lotaringiai gyalogezredének,¹⁴ valamint a szintén vallon-francia-lotaringiai lovasság megmaradt katonasága.¹⁵ Ezek az egységek részt vettek a Győr elleni támadásban, valamint a székesfehérvári akcióban is.¹⁶ Az Udvari Haditanács ugyanakkor a két gyalogezredet igyekezett teljesen feltölteni, így Boppard és Schönberg is újra megbízást kapott vallon, illetve francia-lotaringiai katonaság toborzására.¹⁷ Július végén azonban összesen 10 zászlónyi gyalogos állt rendelkezésre.¹⁸ Ezzel szemben a lovassághoz nem verbuváltattak új lovasokat. A megmaradt 700 katonát vonták össze kevesebb kompániába.¹⁹

A vallon-francia-lotaringiai katonaság mellett Johann Baptista Pezzen szintén 1597-ben felfogadott 5 zászlónyi gyalogsága is a téli szállásra vonult, így a következő év nyarán is rendelkezésre állt. Egységét a következő év tavaszán újra 1500 főre feltöltették és a felső-ausztriai rendek adójából kifizették.²⁰

Az Udvari Haditanács azonban új gyalogos és lovas egységek felállítását is elhatározta még 1598 tavaszán. Április 13-án és 16-án Johann Friedrich von Mörsburg, Hermann Christoph von Russworm és Karl Ludwig Graf zu Sulz kaptak megbízást egy-egy 4000 főt számláló

¹³ ÖNB Cod. 8971. Fol. 352v.

¹⁴ ÖStA KA Best. 521/1597.; ÖStA KA Best. 576/1597.; ÖStA KA Best. 577/1597.; *Heischmann, Eugen*: Die Anfänge des stehenden Heeres in Österreich. Wien, 1925. 247-248.; *Kelenik József*: A hadügyi forradalom és hatása Magyarországon a tizenöt éves háború időszakában. Tények és megjegyzések a császári-királyi sereg valós katonai értékéről. *Hadtörténelmi Közlemények* 103 (1990: 1. sz.) 85-95. 94.; *Sahin-Tóth Péter*: Egy lotaringiai nemes a "hosszú török háborúban": Georges Bayer de Boppard. In: *Ad Astra*. Sahin-Tóth Péter tanulmányai Études de Péter Sahin-Tóth. Szerk.: Oborni Teréz Budapest, 2006. 241-253. 246-247.

¹⁵ Germanico Strassoldot, Carlo Formentint és Alfonso de Montecuccolit 1597. május 8-án kapitányi tisztségben 2 kompániába szervezve 200-200 főnyi vallon lovas lövész egység felállításával bízták meg. ÖStA KA Best. 530/1597.; ÖStA KA Best. 533/1597. Boppard gyalogosai mellé 500 lovas felfogadására is megbízást kapott. Az öt kompánia kőrasszír és lovas lövész élére Jean de Pouilly, Hugne urát nevezték ki kapitányi rangban. *Sahin-Tóth P.*: Egy lotaringiai nemes i. m. 246-248.; Téli szállásra vonulásról: ÖStA KA Alte Feldakten (AFA) 1590-12-2.

¹⁶ Lásd: 6. és 11. lábjegyzet.

¹⁷ ÖStA KA Best. 576/1598.; ÖStA KA Best. 577/1598.

¹⁸ ÖStA HHStA H AA Fasc. 131. Fol.: 110r.; *Ortelius, H. A.*: Chronologia i. m. 152r.

¹⁹ ÖStA HHStA H AA Fasc. 131. Fol.: 110r.; *Ortelius, H. A.*: Chronologia i. m. 152r.

²⁰ ÖStA KA Best. 524/1597.; *Heischmann, E.*: Die Anfänge i. m. 234-235.

német gyalogezred felállítására.²¹ Ezek mellett az alsó-ausztriai rendek 1598 januárjában úgy döntöttek tartományi gyűlésükön, hogy a 30, 20, 10 vagy 5 ember után kiállítandó gyalogosok (*Aufgebot*) helyett 3000 főnyi gyalogság toborzásához, felszereléséhez és eltartásához szükséges adót szavaznak meg. Az ezred mustráját június 1-re ígérték, vezetésére pedig öt személyt javasoltak. Végül Mátyás főherceg választása Bernhard Leo Gallra esett.²²

Egy Bécsből július 19-i dátummal a Fuggereknek megküldött jelentés szerint Mörsburg, Russworm, Sulz és Gall ezrede megérkezett a végvidékre. Azt is feltételezte a levél írója, hogy a következő napon (20-án) Komáromban egyesülnek a már ott gyülekező csapatokkal.²³

Az alsó-ausztriai tartományi gyűlés azonban nem csupán gyalogság felállítására szavazott meg adót az 1598. évi hadjáratra. A rendek a minden 100 rénes forint jövedelem után kiállítandó lovasság (*Gültpferd*) helyett 1000 lovas lövész kiállítására hagytak jóvá segélyt. A lovasok vezetésére három személyt javasoltak, akik közül az udvar Kollonichot választotta ki.²⁴ Győrből június 12-én azt jelentették, hogy a lovasság fele (500 fő) ide érkezett Bécsből.²⁵

A német, osztrák, francia, lotaringiai és vallon gyalogság és lovasság mellett Pálffy Miklós vezetésével a végvidéki, kerületi és magánföldesúri katonaságból 1400 magyar huszár is csatlakozott a hadhoz.²⁶ Emellett pedig – mint ahogyan a későbbiekben látni fogjuk – meghatározhatatlan számú, vélhetőleg szabadhadjú is részt vett a hadjáratban.

Kollonich lovasaival együtt érkezett meg Bécsből Győrbe a hadjáratához szükséges tüzérség is. Az Udvari Haditanács a bécsi hadszertárból összesen 38 löveget és négy mozsarat küldetett el a magyarországi hadszíntérre.²⁷

Másrészt a csapatok gyülekezésével párhuzamosan – július közepére – az uralkodó kinevezte a hadsereg vezetésének egy részét is. A Fuggerekhez Bécsből július 15-i dátummal érkezett jelentés szerint az Udvari Haditanács Schwarzenberget nevezte ki *General Obrist-Feldmarschall*nak.²⁸ A tisztség betöltőjének kezében futottak össze a császári-királyi haderő irányításának, „idegközpontjának” szálai. Mai fogalmaink szerint vezérkari főnöknek

²¹ ÖStA KA Best. 574/1598.; ÖStA KA Best. 575/1598.; ÖNB Cod. 8971. Fol. 238r.

²² *Stangler, Gottfried*: Die niederösterreichischen Landtage von 1593 bis 1607. Dissertation zur Erreichung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien, 1972. 220-221.

²³ ÖNB Cod. 8971. Fol. 448r.

²⁴ *Stangler, G.*: Die niederösterreichischen Landtage i. m. 220-221.

²⁵ ÖNB Cod. 8971. Fol. 352v.

²⁶ ÖStA HHStA H AA Fasc. 131. Fol.: 110r.; *Ortelius, H. A.*: Chronologia i. m. 152r.

²⁷ ÖNB Cod. 8971. Fol. 352v.

²⁸ ÖStA KA Best. 597/1598.; ÖStA KA AFA 1598-7-4.; ÖNB Cod. 8971. Fol. 436r.; *Schwarzenberg, K.*: Geschichte i. m. 106.

tekinthetjük, ám kötelességei és funkciói szerint ő szabta meg a hadművelet egészét. A had teljes körű irányítására kiterjedő, szerteágazó és több tisztségviselő felügyeletét magába foglaló feladatai miatt rátermettségétől egy-egy hadjárat sikere függhetett. Részt kellett vennie a haditanácskozásokon és amennyiben az uralkodó nem nevezett ki főhadparancsnok-helyettest, úgy automatikusan kötelessége lett ezen tisztség feladatainak átvétele is. A *General Obrist-Feldmarschall* egyben a lovasság főparancsnokaként valamennyi lovas egység fölött is parancsnokolt. Emellett felügyelnie kellett az igazságszolgáltatást, a tábor rendjét és tisztaságát is.²⁹

A *General Obrist-Feldmarschall* munkájának támogatására helyettest illetve helyetteseket, azaz *Leutnant des Obrist-Feldmarschallamts* nevezett ki az Udvari Haditanács.³⁰ 1598. július 11-én Hans Christoph Scheer *Rittmeistert* rendelték ki, hogy a felfogadott német lovasság felett képviselje és nevében eljárjon.³¹ A Schwarzenberg részére július 15-én kiállított *Bestallung*ból kiderül, hogy a *General Obrist-Feldmarschall* másik helyettesének kellett betöltenie a tábor őrzését ellátó, *Obrist-Wachtmeisteri*, azaz főstrázsamesteri hivatalt is.³² Egy nappal korábban (július 14-én) kapott megbízást erre Jean de Pouilly, Hugne ura.³³ Az utóbbi tisztség mindenkori betöltője azt kapta feladatául, hogy a tábor őrzését – mind ellenséges támadással, mind a felderítéssel szemben – biztosítsa.³⁴

A hadsereg irányításában, tábori mindennapjaiban jelentős szerepet játszott a riadók helyét, illetve módját meghatározó *Obrist-Rumormeister*. Emellett feladatául szabták meg, hogy részt vegyen a hadrend (*Schlachtordnung*) kialakításában és a tábor rendjének fenntartásában is.³⁵ Az Udvari Haditanács július 16-án erre a posztra Kaspar von Logaut nevezte ki és feladata ellátásához 60 lovas felfogadását engedélyezte számára.³⁶

A had és a tábor fegyelmét a *General Obrist-Profos*, azaz a főprofosz biztosította: a seregben a legfőbb rendőri hatalmat gyakorolta, a hadbírószágon ügyészként a vádat képviselte.

²⁹ *Bagi Zoltán Péter*: A császári-királyi mezei a tizenöt éves háborúban. Hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek. Budapest, 2011. 65-67.

³⁰ *Schwendi, Lazarus von*: Kriegsdiscurs. Von Bestellung deß ganzen Kriegswesens. Frankfurt am Main, 1594. 155-156.

³¹ ÖStA KA Hofkriegsrat-Wien (HKR-Wien) Protokollum (Prot.) Registratur (Reg.) Band (Bd.) 201 Fol.: 364r. No. 89. Hans Christoph Scheer 1598. augusztus 27-én kapott egy újabb *Bestallung*ot, amiben újra kinevezték a *General Obrist-Feldmarschall* helyettesévé. ÖStA KA Best. 605/1598.

³² ÖStA KA Best. 597/1598.

³³ ÖStA KA HKR-Wien Prot. Reg. Bd. 201 Fol. 365r. No. 114.

³⁴ *Bagi Z. P.*: A császári-királyi i. m. 67-68.

³⁵ *Schwendi, L.*: Kriegsdiscurs i. m. 158.

³⁶ ÖStA KA HKR-Wien Prot. Reg. Bd. 201 Fol. 48v. No. 129.; ÖStA KA HKR-Wien Prot. Reg. Bd. 201 Fol. 48v. No. 133.

Hatásköre kiterjedt a piactartással kapcsolatos problémákra: a tábor előtt átvette az élelmet. Ezt azután vagy a főélelmesterhez kísérte vagy parancs szerint szétszította az ezredek között. Emellett felügyelt a *Feldordnung* alapján a tábor tisztaságára, és a hentesek munkájára is. A sereg vonulásánál pedig a szekerek és a málha rendjére vigyázott.³⁷ Az Udvari Haditanács július 17-én erre a posztra Heinrich Feyelt nevezte ki.³⁸

A sereg málháinak, a hadianyagnak és az élelemnek a szállításáért, valamint a folyamatos utánpótlás megszervezéséért a *General Obrist-Wagenmeister*, azaz főszekerészmester volt a felelős.³⁹ Az Udvari Haditanács július 17-én erre a posztra Andreas von Stubenvoll nevezte ki.⁴⁰

A had kvártélyainak alkalmas kijelöléséért, szétszításáért és azok rendjének fenntartásáért a *General Obrist-Quartiermeister*, azaz a főszállásmester volt a felelős. Feladatot a *General Obrist-Feldmarschall*-al szorosán együttműködve, annak felügyelete alatt látta el. Megbízata szerint táborverés alkalmával külön helyet kellett kijelölnie a gyalogság, a tüzérség és a lovasság részére. Amennyiben a körülmények megkívánták, hogy a tábor védelmére szekérvárat emeljenek, úgy a tisztség betöltőjének a *General Obrist-Wagenmeister*rel kellett együttműködnie a *General Obrist-Feldmarschall* parancsára.⁴¹ Az Udvari Haditanács július 14-én Flaminio Giustinianot nevezte ki *Quartiermeistert*é, ám csak a vallon csapatokhoz.⁴²

A császári-királyi hadsereg tüzérségért és hadianyag-ellátásáért felelős tisztjéül *General Obrist-Zeugmeister*t nevezett ki az Udvari Haditanács, aki nem csupán a mezei csapatok, hanem a végvárok tüzerszámaiért is felelt. Tehát ez esetben egy már létező tisztség jogköre bővült ki, duplázódott meg. Feladatai – hasonlóan a *General Obrist-Feldmarschall* – igen szerteágazóak voltak: a tüzérség irányítása, az ütegek ellenőrzése, az aknászok munkájának koordinálása, a táborban lévő hadianyag felügyelete, a tábor védelmére és a várívásokhoz sáncok, valamint utak és hidak építtetése. Megszervezte a tábor, illetve az egész hadsereg lőszerutánpótlását, hiszen nem csupán az ágyúkat, hanem az ezredek lövészeit is el kellett látni puskaporral és ólommal (*Kraut und Lot*). Emellett ellenőrizte a megmaradt készleteket és azt, hogy lőszerrel senki se kereskedhessék. A hadjárat végén felügyelte az ágyúk és a

³⁷ *Bagi Z. P.*: A császári-királyi i. m. 70.

³⁸ ÖStA KA HKR-Wien Prot. Reg. Bd. 201 Fol. 48v. No. 133.

³⁹ *Bagi Z. P.*: A császári-királyi i. m. 92-93.

⁴⁰ ÖStA KA HKR-Wien Prot. Reg. Bd. 201 Fol. 48v. No. 133.

⁴¹ *Schwendi, L.*: Kriegsdiscurs i. m. 182.

⁴² ÖStA KA HKR-Wien Prot. Reg. Bd. 201 Fol. 364v. No. 108.

muníció visszaszállítását a bécsi vagy egyéb hadszertárakba, amiről pontos jegyzéket, inventáriumot kellett készítenie.⁴³ Az Udvari Haditanács július 25-én a *General Obrist-Zeugmeister* posztra ideiglenesen a burgundiai származású Johann (Hans) von Molartot nevezte ki.⁴⁴

Komáromból július 30-án Schwarzenberg vezetésével elindult a Gall, a Russworm, a Sulz és a Mörsburg német gyalogezred, az összesen 10 zászlónyi vallon-francia-lotaringiai gyalogság, Kollonich 1000 lovas lövésze, 700 vallon-francia-lotaringiai lovas (kürasszír és lovas lövész) és 1400 magyar huszár, valamint a 6 kartányból,⁴⁵ 4 *Singerin*ből⁴⁶ és 6 falkonettből⁴⁷ álló tüzérség a hadjáratra.⁴⁸ A sereg tehát átkelt a hajóhídon a Duna jobb partjára és Tata vidékére érkezett. A következő napon délután 5 órakor a 230 fős őrség által védett vár alá érkeztek a császári-királyi csapatok és ott letáboroztak. Mivel a vonulás ideje alatt nagy volt hőség és vizet sem találtak út közben, a katonák közül sokan a súlyos és vastag páncélzat, ruházat, valamint a nehéz felszerelés miatt meghaltak. Mihelyt a katonák felverték a tábort még aznap este néhány sáncásó elkezdte az árkok ásását. Eközben Schwarzenberg és kísérete megsejmelte Tata védműveit. Egy előre kijelölt helyre 33 sáncosarat állítottak fel és hozzáálltak egy új tüzérségi állás kiépítéséhez, hogy a védők ágyúikat oda irányítsák. Az éjszaka folyamán azonban Schwarzenberg a sáncosarokat onnan újra elvitette. Majd egy alkalmas és megfelelő helyen kiépíttetett egy újabb ütegállást, amelybe a 6 kartányt és 4 *Singerint* vontattak be. Augusztus 1-én napfelkeltekor minden rendelkezésre álló ágyúval elkezdtek a falak töretését, amelyet megállás nélkül este 6 óráig folytattak, így a tatai őrségnek nem volt ideje helyreállítani a rombolást. Amikor a rés rohamra alkalmassá vált Mörsburg, mert aznap az ő csapatait rendelték a sáncba, négy zászlójának támadást parancsolt, amit ő maga vezetett személyesen. Az első kísérlet azonban kudarcba fulladt, igaz

⁴³ *Bagi Z. P.*: A császári-királyi i. m. 82-92.

⁴⁴ ÖStA KA Best. 601/1598.; ÖStA KA HKR-Wien Prot. Reg. Bd. 201 Fol. 369r. No. 195.

⁴⁵ A kartányokról: *Dollezek, Anton*: Geschichte der österreichischen Artillerie von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart. Wien, 1887. 85.; *Domokos György*: Inventáriumok a Királyi Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben a 16–17. században: várainak fegyverzete és hadfelszerelése. PhD. Disszertáció. Budapest, 2003. 30–31.

⁴⁶ A *Singerin* ágyút más néven feles – azaz 24 fontos – kartánynak nevezték. Meynert szerint a tizenkét fontos – tehát legkisebb – kartányt nevezték *Singerin*nek. Engem a kérdés tisztázásánál teljes mértékben elbizonytalanított egy 1600 júniusában keltezett jegyzék, amelyen külön szerepel a *Singerin* és a feles kartány (*Halb Carthaun*). *Meynert, Hermann*: Geschichte der K. K. österreichischen Armee. Ihrer Heranbildung und Organisation, so wie ihrer Schicksale, Thaten und Feldzüge von der frühesten bis auf die neuere Zeit. Geschichte des Kriegswesens und der Heeresverfassung in der Österreichischen Monarchie zur Zeit Kaiser Maximilian's I. und bis zum dreissigjährigen Kreige. Wien, 1854. 106.; *Iványi Béla*: A tüzérség története Magyarországon a kezdetektől 1711-ig. Hadtörténelmi Közlemények 28 (1927) 1-30. 7–9.; *Kalmár János*: Régi magyar fegyverek. Budapest, 1971. 170–171.; *Domokos Gy.*: Inventáriumok i. m. 31–32.

⁴⁷ A falkonettéről: *Iványi B.*: i. m. 11.; *Domokos Gy.*: Inventáriumok i. m. 36–40.

⁴⁸ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 110r.; *Ortelius, H. A.*: Chronologia i. m. 152r.

a német katonák csak kis veszteségeket szenvedtek. A védők közül azonban többen elestek, mivel sikerült az ostromlóknak egy ágyút a réshez vontatniuk és onnan folyamatosan tűz alatt tartaniuk őket. A kirendelt katonaság ekkor újra rohamra indult és az ütegen keresztül előrenyomultak. Ez a támadás már sikerrel járt. A katonák betörték a várba és mindenkit, akit ott találtak legyilkoltak. A bég és még néhányan a védők közül megpróbálták a bástyán leereszkedve elmenekülni, de lelőtték őket. Száztizennyolcan beszorultak egy toronyba az őrség tagjaiból, ám egy kivételével mindet lekaszabolták. Ez utolsónak életét gróf Wilhelm von Öttingen *Hauptmann* mentette meg. Erről a rövid hadjáratról fennmaradt jelentés szerint a keresztények közül csak 30 vagy 40 ember veszett oda. Ezzel szemben a hadjárat egészéről készített iratban az szerepel, hogy Mörsburg katonái közül összesen 80-an estek el. A várban a keresztények negyven kis és nagy ágyút találtak, amelyek közül néhányat még I. Ferdinánd és II. Miksa öntetett. Ezekhez azonban 12 mázsánál több lőpor nem állt rendelkezésükre. Schwarzenberg a hadmérnököknek megparancsolta, hogy a szétlőtt falakat állíttassák helyre és a várarkot tisztíttassák ki. Vitatott kérdés, hány katonát hagytak Tatán az ostrom után. Ortelius szerint Schwarzenberg a várban 40 hajdút és 25 német gyalogost hagyott. Ezzel szemben az 1598. évi hadjáratról készült jelentésben azt olvashatjuk, hogy Tatára 100 huszárt, 200 hajdút és az éppen a táborba érkezett Pezzen gyalogságból 60 katonát, valamint néhány, a lövegek töltésével és irányásával foglalkozó *Büchsenmeistert* rendeltek. Emellett a várat ellátták megfelelő mennyiségű municióval és élelmiszerrel.⁴⁹

A sereg egy napot pihent Tata falai alatt, majd augusztus 3-án még napfelkelte előtt elindult Gesztes irányába. Schwarzenberg pedig néhány huszárt előre is küldött, hogy híreket szerezzenek. A vár őrsége, amely összesen három főből állt, azonban amikor meglátta a magyar katonákat, elmenekült az erdőbe, de előtte megpróbálták felrobbantani az ott felhalmozott puskaport. A falak azonban kisebb sérülésekkel átvészelték a detonációt. Az 1598. évi hadjáratról készített jelentés összeállítója szerint a vár legalább egy napig képes lett volna ellenállni. Gesztesen a keresztények 7 nagy és ugyanennyi fém ágyút, valamint 28 szakállas és 18 hosszú csövű puskát találtak, megfelelő mennyiségű lőporral. Schwarzenberg a várban 75 hajdút hagyott őrségként.⁵⁰

⁴⁹ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 109r-111r.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 55r-v.; ÖStA KA AFA 1598-8-2.; ÖStA KA AFA 1598-8-ad3.; ÖStA HHStA StAbt Türkei I. 1598. augusztus 2. Fol. 2r-3v.; *Tóth S. L.*: A mezőkeresztesi csata i. m. 287.; *Ortelius, H. A.*: Chronologia i. m. 152r.

⁵⁰ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 111r.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 56r-v.; ÖStA KA AFA 1598-8-2.; ÖStA KA AFA 1598-8-5.; *Tóth S. L.*: A mezőkeresztesi csata i. m. 287.; *Ortelius, H. A.*: Chronologia i. m. 152r-v.

A következő napon (augusztus 4-én) Schwarzenberg megindította újra csapatait és az éjszakát egy erdőben töltötték. Augusztus 5-én a sereg megérkezett a Székesfehérvár közelében egy magas hegyen épült Csókakő várához,⁵¹ ám a nagy hőség miatt a *General Obrist-Feldmarschall* aznap már nem akart támadni, hanem az erősségtől távolabb egy kút közelében táboroztatta le eltikkadt katonáit. A következő nap⁵² hajnalán azonban Schwarzenberg hajdúkat és vallon lovasokat felderítésre vagy rajtaütésre küldte. Az őrség azonban úgy megijedt ettől a katonaságtól, hogy a rájuk bízott várat felgyújtották és – hasonlóan gesztesi bajtársaikhoz – elmenekültek. Schwarzenberg Csókakő további védelmére 100 hajdút rendelt, akik azonban később, mikor már nem akartak tovább szolgálni, elhagyták a várat és felrobbantották.⁵³

A *General Obrist-Feldmarschall* augusztus 6-án a csókakői táborból azt jelentette a császárnak, hogy seregét Veszprém, majd Palota ellen fordítja, mivel hírek érkeztek mindkét helyről hozzá, hogy az ottani őrség feleségeit, gyerekeit és vagyonát próbálja menekíteni.⁵⁴ Schwarzenberg tehát a következő napon elindult az utóbbi vár irányába. Ezt megelőzően azonban 500 hajdút és 200 huszárt küldött a sárréti mocsárvilágon átvezető utak biztosítására, hogy a székesfehérvári oszmán katonaság ne lephesse meg a Székesfehérvár és Palota között félúton táborozó seregét.⁵⁵

A keresztény sereg augusztus 8-án⁵⁶ érkezett meg Palota alá, amelynek bár őrsége kicsiny volt (állítólag alig volt több 40 főnél) mégis ellenállásra készült. Még néhány lövést is leadtak, hogy így tartsák távol Schwarzenberg katonáit. A *General Obrist-Feldmarschall* azonban még azon a napon felvonultatta a tüzérségét és lövetni kezdte az erősséget 9 löveggel. A védők hamarosan három katonát kiküldtek, akik megállapodtak Palota feladásáról. Ennek értelmében a *dizdár*⁵⁷ (*Burggraf*) átadta az erősség kulcsát, az őrség pedig megtarthatta oldalfegyvereit és ruháit. A kivonulókat a keresztény lovasság Székesfehérvárra kísérte. Még a tárgyalások alatt Schwarzenberg három tisztjét túszként beküldte a várba, hogy írják össze az ott található tüzérséget és muníciót. Jelentésük szerint összesen 14 ágyú állt a védők

⁵¹ Meg kell említenem, hogy a rövid hadjáratról készült iratban Csókakő helyett Szokoly (?) név szerepelt. ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 111v.

⁵² Meg kell említenem, hogy a rövid hadjáratról készült irat szerint ez augusztus 5-én történt, és a továbbiakban is minden eseményt egy, majd két nappal korábbra datál. ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 111v.

⁵³ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 111v.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 56v.; ÖStA KA AFA 1598-8-2.; ÖStA KA AFA 1598-8-5.; ÖStA KA AFA 1598-8-ad7.

⁵⁴ ÖStA KA AFA 1598-8-5.; ÖStA KA AFA 1598-8-ad7.

⁵⁵ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 56v.

⁵⁶ Itt már a két irat között két nap az eltérés. Lásd 52. lábjegyzet.

⁵⁷ A szó jelentése várkapitány. Lásd: *Hegyi Klára: A török hódoltság várai és várkatonasága. I. kötet. Budapest, 2007. 362.*

rendelkezésre és néhány szakállas puska. Mindezek használatához pedig egy boltozat alatt 20 mázsa lőport is találtak. Az 1598. évi hadjáratról készített jelentés összeállítója szerint a várat az 1593. évi ostrom után rendesen helyreállították, így ha módszeres várívásra lett volna szükség, akkor néhány napig képes lett volna ellenállni, és feltételezhetően sok keresztény katona vesztette volna életét a falai alatt. Schwarzenberg itt őrségként a Sulz ezredből 100 gyalogost, valamint 100 pápai hajdút és 40 huszárt hagyott.⁵⁸

A keresztény sereg tehát folytatta hadműveletét és Veszprém ellen fordult. A *General Obrist-Feldmarschall* megakadályozandó, hogy a várba erősítést, hadianyagot vagy élelmet juttassanak be, huszárokat és hajdúkat rendelt ki az utak ellenőrzésére. A portyázók még aznap éjjel rajtaütöttek a Veszprémből menekülő nőkön és gyerekeken, és valamennyiüket elfogták, majd másnap a keresztény táborba hurcolták. Schwarzenberg augusztus 9-én hajnalban meg is indította seregét, ám hamarosan huszárok érkeztek azzal a hírral, hogy az őrség elmenekült a várból. Ők is fel akarták robbantani a rájuk bízott erősséget, azonban egy hódoltsági jobbágy ezt élete kockáztatásával megakadályozta, amikor a gyújtózsínort eltávolította. A várban az elmenekült őrség 14 ágyút és 10 mázsa lőport hagyott hátra. Schwarzenberg Maróthy Mihály parancsnoksága alatt 150 pápai huszárt és ugyanannyi hajdút rendelt a véghely őrségéül.⁵⁹

A *General Obrist-Feldmarschall* huszárjait Vázsony és Tihany ellen rendelte. Előbbi őrsége üresen hagyta, míg utóbbiban még a védők egy része benne volt és megpróbálták lerombolni a falakat. A huszárok azonban rajtuk ütöttek és a tihanyi őrség egy részét levágták, a többi pedig elfogták. Ezeket a várakat ezt követően szintén ellátták katonasággal, ám ezek létszámát egyelőre homály fedi.⁶⁰

Schwarzenberg a kémjelentések és a foglyok kikérdezése után úgy vélte, hogy Székesfehérvárt is néhány nap múlva be lehetne venni. Erre azonban már nem kerülhetett sor hiába érkezett meg augusztus 10-én a táborba Nádasdy Ferenc kerületi főkapitány 500 huszárral és 250 darabonttal, hiszen a hadjárat további folytatásához hiányzott az élelmiszer, a hadianyag, valamint a tüzérség szállításához szükséges lovak.⁶¹ Mindezeket belátva augusztus

⁵⁸ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 111v-112r.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 57r-58r.; ÖStA KA AFA 1598-8-ad8.

⁵⁹ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 112r-v.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 58r-v.; ÖStA KA AFA 1598-8-ad8.; *Hungler József*: A török kori Veszprém. Veszprém, 1986. 87.

⁶⁰ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 59r.; ÖNB Cod. 8971. Fol.: 475r., 493r-494v.

⁶¹ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 59r-v.; ÖStA KA AFA 1598-8-2.; ÖStA KA AFA 1598-8-5. ; ÖStA KA AFA 1598-8-ad7.

12-én a *General Obrist-Feldmarschall* seregével elindult Veszprémből és Pápa felé vette az útját.⁶²

Schwarzenberg 1598. július végén és augusztus elején végrehajtott „villámhadjárata” kettős célt szolgált. Egyrészt sikerült visszafoglalni a Győr előterében lévő várakat, amelyeket még 1594-ben foglaltak el az oszmán csapatok. Ezzel helyreállt a győri végvidéki főkapitányság védelmi rendszere. Másrészt sikerült újabb rést ütni a Budát védelmező várgyűrű nyugati felén. Igaz, a Székesfehérvár elleni támadás elmaradt. A hadjárat sikere azonban így is vitathatatlan és lehetővé tette Buda megostromlását, amelyet a császári-királyi csapatok 1598. októberében és novemberében meg is kíséreltek, sikertelenül.

⁶² ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 60r.